

Suomen tiedekustantajien liitto

Lausunto ja sitä täsmentävät kommentit AVOTT-komentointipyyntöön

Lähetetty 2.6.2023

8 Yleiset kysymykset

Uskotko oman organisaatiosi hyödyntävän viitearkkitehtuuria työssänne nyt tai myöhemmin?

En.

Jos vastasit ei, miksi et usko organisaatiosi hyödyntävän arkkitehtuuria?

Ks. lausunto alla.

Yleisiä kommentteja arkkitehtuurista

Suomen tiedekustantajien liitto kiittää tilaisuudesta kommentoida viitearkkitehtuuriluonnosta ja toteaa seuraavaa:

Laadittu arkkitehtuuriluonnos lienee ajan hengen ja muodin mukainen. Siitä huolimatta on epäselvää, miksi tämä raskas rakennelma on laadittu, mitä lisäarvoa se tuottaa ja kenen sitä kannattaa käyttää. Kokonaisuudelta tuntuu siis puuttuvan filosofia, joka avautuisi perustellusti sen laatijoiden oman piirin ulkopuolella. Kun tämä yhdistyy kuvien yksityiskohtien tarkoituksen ja toimijoiden valinta- ja järjestämisperusteiden vaikeaan hahmotettavuuteen, tulos hämmentää. Periaatteellinen tavoite (2.1.1.) ”arkkitehtuuri on ymmärrettävä ja käyttökelpoinen” jää toteutumatta. Valitettavan vähän tilaa jätetään sivistyksen ja valinnanvapauden vaalimiselle.

Kokonaisuus tunnistaa rajallisesti kustantajan tärkeän roolin ja tekijänoikeuksien monimutkaisen kokonaisuuden, eikä oikeudenhaltijoille jätetä todellisia vaihtoehtoja. Kärjistäen: Epäselväksi jää, katoavatko perusoikeuksista kiinnostuneet tieteen ja oppimateriaalin kustantajat avoimuuden kentältä kokonaan tavoitevuoteen 2030 mennessä vai onko niiden vastikkeettomasti avoimen toiminnan rahoitus ratkaistu kestävästi. Liitto toki toivoo jälkimmäistä ja uskoo arkkitehtuurien laatijoiden tarkoituksien olevan vilpittömiä ja hyviä. Emme myöskään millään tavoin halua vähentää arkkitehtuurin laatimiseen käytettyä mittavaa työmäärää. Toteutus kuitenkin vaikuttaa harmillisen vaikeaselkoiselta eikä vala innostavaa uskoa tulevaan.

Arkkitehtuuri näyttää tuottavan olematonta hyötyä tieteen julkaisu- ja kustannusalan toimijoille ja tekijänoikeuksien haltijoille, joita ovat sekä tekijät että kustantajat. Asetelmassa, jossa akateeminen työarki kuormittaa ja kotimaisen tieteellisen avoimen julkaisemisen kestävä rahoitus on ratkaisematta, vaikuttaa täysin mahdolliselta, että käy jopa päinvastoin, koska myös tieteellisen julkaisu- ja kustannustoiminnan kentällä koetut riskit tunnistetaan heikosti tai sivuutetaan:

Arkkitehtuuri ei kasvata alan toimijoiden ydinosaamista vaan jopa kuormittaa sitä entisestään tilanteessa, jossa kotimaisen vastikkeettoman avoimen julkaisemisen rahoitusmalli odottaa kestävä ratkaisuaan. Esimerkiksi monipuolisen tuen tarjoaminen julkaisujen tekijöille on myönteinen ajatus mutta uskoa sen asiantuntevuuteen ja siten hyödyllisyyteen heikentää dokumentista välittyvä suppea ymmärrys kustantajan osaamisesta ja roolista sekä tekijöiden tarpeista.

Erittäin tärkeää olisi sisäistää ja myös välittää ymmärrys siitä, että tekijänoikeudet eivät ole este avoimuudelle vaan niiden mahdollistaja. Tämäkin korostuu tilanteessa, jossa kotimaisten ilmaiseksi avointen tiedejulkaisujen rahoitus yhä odottaa kestävä ratkaisuaan. Tekijänoikeudet ovat avoimuuden keskeinen mahdollistaja myös vuonna 2030. Viitearkkitehtuurin luonnosteleva kuva tulevaisuudesta ei kuitenkaan tunnu näiltä osin rohkaisevalta, ellei vahvempaa huomiota kiinnitetä tekijöiden ja kustantajien perusoikeuksiin, mm. sopimusvapauteen ja sen toteutumiseen käytännössä. Vastineeksi kotimaisilla tieteen kustantajilla olisi annettavanaan paljon erityisosaamista, joka täydentäisi ja tasapuolistaisi avoimuuden tulkintaa ja toteuttamisprosessia.

1 Toimijat ja roolit

1 Puuttuuko kuvasta 2 jokin oleellinen toimija?

Tieteellisten julkaisujen kustantajien rooli tunnistetaan kuvassa heikosti. Kärjistäen: Katoaako perusoikeuksista kiinnostunut kustantaja kentältä kokonaan vuoteen 2030 mennessä vai onko vastikkeettoman avoimen julkaisemisen rahoitus ratkaistu kestävästi?

Nykyisellään tieteen kotimaiset kustantajat ovat merkittävä avoimen julkaisemisen mahdollistaja ja rahoittaja. Toistaiseksi ole syytä luottaa siihen, että tilanne muuttuisi vuoteen 2030 mennessä niin, ettei kustantajien ja muiden oikeudenhaltijoiden rahoitusta avoimuudelle lainkaan tarvittaisi. Valtaosa tieteen kotimaisista kustantajista julkaisee nyt maksutta avoimesti omaksi tappiokseen ja sallii myös julkaistun version rinnakkaistallentamisen. Huomattava osa vastikkeettomasta avoimesta julkaisemisesta (myös CC-lisensseillä) rahoitetaan tekijänoikeuskorvauksilla.

Tekijänoikeudet eivät ole este avoimuudelle vaan niiden mahdollistaja, mikä korostuu tilanteessa, jossa kotimaisten avointen tiedejulkaisujen rahoitus yhä odottaa kestävä ratkaisuaan. Tekijänoikeudet ovat avoimuuden keskeinen mahdollistaja myös vuonna 2030.

Kuvassa 2 toki mainitaan tieteelliset seurakunnat mutta ne edustavat vain osaa tieteen kotimaisesta kustantaja- tai julkaisijakentästä. Tämä on odotettava tilanne myös vuonna 2030.

Tekijän- ja lähioikeuksia on myös kustantajilla, medioilla ja mediataloilla, jotka tulisi mainita tätä koskevassa osiossa. Tekijänoikeuksien sijasta tulisi puhua tekijänoikeuksista.

Taloudellisia oikeuksia on myös tekijällä: välitöntä avoimuutta voi harjoittaa myös vastikkeellisesti esim. tekijänoikeuskorvauksia kerryttävällä lisensoinnilla. Siten tekijät tulisi mainita tässä osiossa. Heidän oikeutensa tuskin muuttuvat merkitykselliseksi vuoteen 2030 mennessä.

Media on merkittävä avoimen tieteen käyttäjä nyt ja jatkossa. Tämä olisi hyvä tunnistaa.

Kotimaisten kielten keskus ja TENK olisi eduksi mainita tukipalveluissa. Kirjastotyyppien erittelyn sijasta riittäisi Kirjastot, jolloin yleistysaste olisi tasaveroisempi, vaikka suuri osa arkkitehtuurin laatijoista ja avoimen tieteen asiantuntijoista kirjastoissa työskenteleekin.

Millä perusteella toimijoiden esittämisen järjestys on valittu? Aakkosjärjestys olisi neutraali varsinkin, kun tilanne vuonna 2030 lienee toinen kuin nyt. Järjestys tuntuu paikoitellen heijastelevan laatijoiden omaa lähipiiriä tai intressejä, paikoitellen järjestys on vain epäselvä.

3.1.2. On erittäin myönteistä, että tekijänoikeuksien ja käyttöoikeuksien tunnistamiselle kaavaillaan tukea. On yhteinen etu, että käyttäjä ymmärtää julkaisujen käyttöehdot ja noudattaa niitä. Mikäli käyttäjälle maksuttoman avoimen julkaisemisen rahoitus saadaan ratkaistua kestävästi niin, että resurssit paranevat, kotimaisilla kustantajilla on mahdollisuus edistää tätä ymmärrystä esim. selventämällä ja monipuolistamalla lisenssimerkintöjään.

2 Onko jokin toimija mielestäsi väärässä roolissa?

Mikä on ajateltu kustantajan rooliksi ja sen perusteeksi osiossa Avoimen tieteen käyttäjät? Epäselvää on, mitä kustantajan roolissa oletetaan tapahtuvan vuoteen 2030 mennessä.

2 Toimijoiden välinen vuorovaikutus

1 Onko vuorovaikutussuhteet kuvattu oikein kuvassa 3?

Olisi eduksi tunnistaa eksplisiittisesti, että avoimuutta mahdollistavat muutkin toimijat kuin TSV. Esimerkiksi tekijänoikeuskorvaukset mahdollistavat avointa julkaisutoimintaa, minkä tällä hetkellä on vaikea uskoa muuttuvan täysin vuoteen 2030. Merkittävä osa vastikkeettomasta, välittömästä avoimuudesta maksetaan siis tekijänoikeusjärjestö Kopioston keräämillä tiedejulkaisujen käyttökorvauksilla, joka tekijä- ja kustantajajärjestöt jakavat eteenpäin. Kustantajat itse ovat myös merkittäviä avoimen julkaisutoiminnan mahdollistajia.

TSV:n lisäksi tämä miljoonatason rahoituksen välityskanava tulisi tunnistaa ja mainita todellisuutta vastaavan kokonaiskuvan hahmottamiseksi ja tasapuolisuuden nimissä. Nyt kuvassa näyttää siltä, että rahaa tekijän- ja lähioikeuksien haltijoille tulisi vain yrityksiltä. Ei ole erityistä syytä olettaa, että tilanne muuttuisi näin merkittävästi vuoteen 2030 mennessä tai yritykset löytäisivät mullistavia uusia motiiveja tai varoja rahoittaa tiedettä varsinkaan humanistisilla aloilla. Ongelma kertaantuu, koska käsitys tekijän- ja lähioikeuksien haltijoista on puutteellinen kuvassa 2.

Tekijänoikeudet eivät ole este avoimuudelle vaan niiden mahdollistaja, mikä korostuu tilanteessa, jossa kotimaisten maksuttomasti avointen tiedejulkaisujen rahoitus yhä odottaa kestävästä ratkaisuaan. Vaikka rahoitus ratkaistaisiin, tekijänoikeuksien merkitys säilyy.

Tekijänoikeuksien sijasta tulisi puhua tekijänoikeuksista.

2 Puuttuuko kuvasta mielestäsi keskeisiä suhteita?

Median ja tiedettä popularisoivien verkkojulkaisujen (esim. Ilmio.fi, Poliitikasta.fi)? roolin voisi olettaa vahvistuvan vuoteen 2030 mennessä. Lisäksi ks. vastaus edellisessä kohdassa 2.1.

3 Toimijoiden väliset sopimussuhteet

3.1. Sopimussuhteet yleisellä tasolla

1 Onko vuorovaikutussuhteet kuvattu oikein kuvassa 4?

Tekijän- ja lähioikeuksien haltijat ja taloudellisten oikeuksien haltijat tuskin ovat kaksi erillistä ryhmää myöskään vuonna 2030, kuten kuva esittää. Kuvasta puuttuu kotimainen näkökulma, jossa tekijät ja kustantajat tyypillisesti jakavat myös taloudelliset oikeudet.

Mainitut lisenssit sallivat myös kaupallisen käytön, eli kopioiden valmistamisen lisäksi ne sallivat niiden myymisen, eli tekijä antaa pois kaupalliset oikeutensa. Tämä olisi hyvä tunnistaa ja sanoa ääneen.

Tunnistetaanko tekijät täällä taloudellisten oikeuksien haltijoiksi (ks. kommentit kohdassa 2)? Varsinkin oppikirjojen tekijöille tekijänoikeuskorvaukset voivat olla merkittävä tulonlähde tai kannustin. Tämä menetetään, mikäli avoin julkaiseminen tulkitaan kapeasti vain vastikkeettomaksi, taloudellisesti oikeudet pois antavaksi CC-julkaisemiseksi. Epäselvää on, miten tämä on tekijän etu tai turvaa hänen oikeuksiaan, kuten arkkitehtuurin teksti esittää (ja samalla omaksuu kritiikittä CC-lobbyn iskulauseet)?

Taloudellisten oikeuksien haltijoita ovat enenevässä määrin myös ne yliopistot ja tutkimuslaitokset, jotka työsopimuksissaan vaativat tekijältä oikeudet itselleen.

Tekijäoikeuden sijasta tulisi puhua tekijänoikeudesta.

2 Puuttuuko kuvasta mielestäsi keskeisiä sopimussuhteita?

Useimmat kotimaiset kustantajat jakavat oikeudet kirjoittajien kanssa eivätkä ota niitä itselleen, kuten isoilla kansainvälisillä kustantajilla toisenlaisessa lainsäädäntöympäristössä on tapana.

3.2.5. Kuinka arkkitehtuuri suhtautuu siihen yleistyvään tapaan, jossa yliopistotyönantaja ottaa työntekijän tekijänoikeudet yksipuolisesti itselleen työsopimuksessa? Epäselväksi jää, tunnistetaanko tämän käytännön riskejä kotimaisessa asetelmassa.

3.2. Tutkimusjulkaisujen ja tutkimusaineistojen tekemisen sopimussuhteet

1 Onko vuorovaikutussuhteet kuvattu oikein kuvassa 5?

Tieteen ja tutkimuksen tekijät, tekijän- tai lähioikeuksien omistajat ja taloudellisten oikeuksien haltijat eivät ole kolme erillistä ryhmää vaan merkittävällä tavalla myös päällekkäisiä ryhmiä. Tämä on kuvattu virheellisesti kuvassa 5. Kuvan ajatus hahmottuu huonosti.

3.2.2. Miksi ei neutraalimmin ja tasapuolisemmin vain: ”Oikeuksien omistajat voivat saattaa tutkimustuotokset avoimesti saataville siinä laajuudessa...”?

CC-lisenssien eksplisiittinen priorisointi huolettaa ja loukkaa oikeudenhaltijoiden sopimus- ja valinnanvapautta sikäli, että se jättää varsinkin yliopistossa työskentelevälle tekijälle vähän vaihtoehtoja. Avoimesti voi julkaista myös muilla tavoin, varsinkin Suomessa, mutta CC-lisensointisuosituksesta pidetään silti kiinni kritiikittä ilman, että tuontitavaraa mukautetaan paikallisiin, monin tavoin erityislaatuisiin olosuhteisiin. Erityisesti tulisi huomata, että useimmat kotimaiset kustantajat jakavat oikeudet kirjoittajien kanssa eivätkä ota niitä itselleen, kuten isoilla kansainvälisillä kustantajilla toisenlaisessa lainsäädäntöympäristössä on tapana.

Myös kohdissa 3.2.3. ja 3.2.4., 3.2.5. muotoilu voisi olla neutraalimpi ja tasaveroisempi. Suomessa oikeudenhaltijat päättävät ja sopivat keskenään tarkoituksenmukaisimmasta lisenssistä ja korvauksista

toisiaan kunnioittaen. Avoin julkaisemisen ei edellytä CC-lisenssiä eikä perustuslailliseen sopimusoikeuteen tulisi puuttua tai pyrkiä ohjaamaan oikeudenhaltijoiden valintoja. Dokumentti kuitenkin mainitsee nimeltä vain yhden vaihtoehdon.

Näissäkin kohdissa tulisi huomata, että useimmat kotimaiset kustantajat jakavat oikeudet kirjoittajien kanssa eivätkä ota niitä itselleen, kuten isoilla kansainvälisillä kustantajilla toisenlaisessa lainsäädäntöympäristössä on tapana.

3.2.5. Kuinka arkkitehtuuri suhtautuu siihen yleistyvään tapaan, jossa yliopistotyönantaja ottaa työntekijän tekijänoikeudet yksipuolisesti itselleen työsopimuksessa? Epäselväksi jää, tunnistetaanko tämän käytännön riskejä kotimaisessa asetelmassa.

Tekijäoikeuksien sijasta tulisi puhua tekijänoikeuksista.

2 Puuttuuko kuvasta 5 mielestäsi keskeisiä sopimussuhteita?

Tieteen ja tutkimuksen tekijät, tekijän- tai lähioikeuksienomistajat ja taloudellisten oikeuksien haltijat eivät ole kolme erillistä ryhmää vaan merkittävällä tavalla myös päällekkäisiä ryhmiä. Tämä ymmärrys puuttuu kuvasta 5. Kuvan ajatus hahmottuu huonosti.

Useimmat kotimaiset kustantajat jakavat oikeudet kirjoittajien kanssa eivätkä ota niitä itselleen, kuten isoilla kansainvälisillä kustantajilla toisenlaisessa lainsäädäntöympäristössä on tapana.

3.2.5. Kuinka arkkitehtuuri suhtautuu siihen monin tavoin ongelmalliseen, yleistyvään tapaan, jossa yliopistotyönantaja ottaa työntekijän tekijänoikeudet itselleen työsopimuksessa? Epäselväksi jää, tunnistetaanko tämän käytännön riskejä kotimaisessa asetelmassa.

3.3. Tutkimusaineistojen ja metadatan tekemisen sopimussuhteet

1 Onko vuorovaikutussuhteet kuvattu oikein kuvassa 6?

Tieteen ja tutkimuksen tekijät, tekijän- tai lähioikeuksien omistajat ja taloudellisten oikeuksien haltijat eivät ole kolme erillistä ryhmää vaan merkittävällä tavalla myös päällekkäisiä ryhmiä. Tämä ymmärrys puuttuu myös kuvasta 6. Asia koskee enenevässä määrin myös aineistoja, joiden julkaiseminen yleistyy. Aikaisempien kohtien (esim. kohdan 3.2.) puutteet alkavat kertautua ja syvetä.

Avoin data, po. avoin data. Dokumentille eduksi olisi huolellinen oikoluku, lyöntivirheitä on paljon.

2 Puuttuuko kuvasta mielestäsi keskeisiä sopimussuhteita?

Tieteen ja tutkimuksen tekijät, tekijän- tai lähioikeuksien omistajat ja taloudellisten oikeuksien haltijat eivät ole kolme erillistä ryhmää vaan merkittävällä tavalla myös päällekkäisiä ryhmiä. Tämä ymmärrys puuttuu myös kuvasta 6. Asia koskee enenevässä määrin myös aineistoja, joiden julkaiseminen yleistyy. Aikaisempien kohtien (esim. kohdan 3.2.) puutteet kertautuvat.

3.4. Oppimateriaalien tekemisen sopimussuhteet

1 Onko vuorovaikutussuhteet kuvattu oikein kuvassa 7?

Oppimateriaalien tekijät, tekijän- tai lähioikeuksienomistajat ja taloudellisten oikeuksien haltijat eivät ole kolme erillistä ryhmää vaan merkittävällä tavalla myös päällekkäisiä ryhmiä. Tekijällä on aina oikeus tuotantoonsa, ellei hän päättä luovuttaa oikeuksiaan pois. Hän voi pidättää itsellään kaikki oikeudet ja silti julkaista avoimesti, mikäli tällä tarkoitetaan julkaisun välitöntä, avointa saatavuutta julkaisun yleisölle. Suomessa hyvin harva kustantaja ottaa tekijältä oikeudet itselleen vaan ne jaetaan, toisin kuin isoissa kv. kustantamoissa toisissa lainsäädännöllisissä ympäristöissä on tapana.

Tekijän taloudelliset oikeudet korostuvat oppimateriaalin tuotannossa, jossa yhteistyö oppikirjan kustantajan kanssa voi olla tärkeässä asemassa.

Tunnistetaanko tekijät täällä taloudellisten oikeuksien haltijoiksi, jotka CC-avoimuuden myötä luopuvat taloudellisista oikeuksistaan (ks. kommentit kohdassa 2)? Varsinkin oppikirjojen tekijöille tekijänoikeuskorvaukset voivat olla merkittävä tulonlähde tai kannustin. Tämä menetetään, mikäli avoin julkaiseminen tulkitaan kapeasti vain vastikkeettomaksi, taloudellisesti oikeudet pois antavaksi CC-julkaisemiseksi. Epäselvää on, miten tämä on tekijän etu tai turvaa hänen oikeuksiaan, kuten arkkitehtuuri taustoituksessaan esittää (ja samalla omaksuu kritiikittä CC-lobbyyn iskulauseet)?

Taloudellisten oikeuksien haltijoita ovat enenevässä määrin myös ne yliopistot ja tutkimuslaitokset, jotka vaativat tekijältä oikeuksia itselleen työsopimuksen yhteydessä. Asia korostuu oppimateriaalien tapauksessa. Epäselväksi jää, tunnistetaanko tämän käytännön riskejä kotimaisessa asetelmassa.

2 Puuttuuko kuvasta mielestäsi keskeisiä sopimussuhteita?

Taloudellisten oikeuksien haltijoita ovat enenevässä määrin myös ne yliopistot ja tutkimuslaitokset, jotka vaativat tekijältä oikeuksia itselleen työsopimuksen yhteydessä. Asia korostuu oppimateriaalien tapauksessa. Epäselväksi jää vielä, tunnistetaanko tämän käytännön riskejä kotimaisessa asetelmassa.

4 Kyvykkyydet

1 Mitä mieltä olet kyvykkyyksistä ja niiden ryhmittelystä kuvassa 8? Puuttuuko jokin olennainen kyvykkyys?

Julkaisu- ja kustannustoiminnan perusteiden ja tekijänoikeuden tuntemus olisi eduksi hahmottaa koko kyvykkyyskentän läpäiseväksi. Tämä olisi hyvä tuoda esiin eksplisiittisesti.

Ilman editorien, kielenhuoltajien ja kustantajien osaamista moni oppikirja tai niiden oheismateriaali olisi laadultaan merkittävästi heikompi. Sama pätee markkinointiin, joka lienee osa kaupallistamista. Suomessa kustantaja tekee kuitenkin paljon muutakin kuin ajattelee materiaalin kaupallisuutta. Julkaisu- ja kustannuskentän tuntemus on merkittävä osa esim. tutkija-opettajan, rahoittajan ja jakelijan strategista osaamista.

Ymmärrystä tekijänoikeuksista ja julkaisujen lisensoinnista tarvitaan myös hallinnossa varsinkin, kun yleistymässä on yliopistojen ja tutkimuslaitosten tapa ottaa työsopimuksissaan itselleen tekijöiden oikeuksia. Olisi ensiarvoisen tärkeää, että kaikilla tahoilla avoimuuden käyttöehdot nähtäisiin

monipuolisempaa avoimuuden mahdollistavana kokonaisuutena kuin nyt tehdään CC-lisenssejä korostavassa viitearkkitehtuurissa.

Tekijäoikeuksien sijasta tulisi puhua tekijänoikeuksista.

Ydin kyvykkyydet, po. ydinkyvykkyydet.

Huolellinen oikoluku olisi eduksi koko dokumentin kieliasulle.

Sana ”kustantaminen” kuvaa suppeasti julkaisu- ja kustannustoiminnan monipuolista kotimaista kenttää.

Sana ”kustannustoiminta” olisi kenties osuvampi, ellei mahdu julkaisu- ja kustannustoiminta.

2 Onko joku kyvykkyyksistä mielestäsi väärässä ryhmässä?

5 Kyvykkyydet ja resurssit

5.1. Toiminnallisten kyvykkyyksien resurssit

1 Puuttuuko kuvasta 9 jokin olennainen resurssi?

Tekijänoikeuksien ja sitä koskevan lainsäädännön ymmärrys olisivat oleellisia tässä kohdassa (yleisesti eduksi olisi tunnistaa esimerkiksi Suomen ja muiden maiden tekijänoikeudellisen toimintaympäristö merkittävät erot). Lisenssiosaaminen sisältää erikseen mainitut CC-lisenssit, jotka ovat vain yksi avoimen julkaisemisen lisenssi. Kuvaa olisi syytä tasapainottaa näitä osin. Mikäli viitearkkitehtuurin on tarkoitus kuvata toivottavaa, kaikkia osapuolia kunnioittavaa tulevaisuutta, kokonaisuutta ei tulisi rajata vain yhteen osaan vallitsevia käytäntöjä ja vaihtoehtoja.

Oppimateriaalin tuottamisessa julkaisu- ja kustannustoiminnan tuntemus on oleellinen resurssi. Samoin esim. oppikirjan kustantaja tai tiedelehden pedagogisen teemanumeron julkaisija on merkittävä resurssi tuotantoprosessin kokonaisuudessa. Tämä palvelu tulisi ottaa huomioon.

Laatikoiden tekstit kuvassa 9 hyötyisivät oikoluvusta.

2 Onko jokin resurssi mielestäsi liitetty väärään kyvykkyyteen?

5.2. Toimintaa tukevien kyvykkyyksien resurssit

”Kyvykkyydet, jotka mahdollistavat toiminnan.”

Kuva 10

On myönteistä, että lisenssiosaaminen mainitaan avointen oppimateriaalien kohdassa. Lisenssiosaaminen tarvitsee kuitenkin tuekseen ymmärrystä tekijänoikeuksista, joka on kyvykkyyden mahdollistava toiminta ja jonka alle lisenssit kuuluvat. Tekijänoikeudet eivät ole este avoimuudelle eikä niitä ole syytä häivyttää vuoteen 2030 mennessä. Kuva 10 näyttää ristiriitaiselta suhteesta tekstin kohtaan 2.3., jossa tekijänoikeuslain merkitys on tunnistettu kiitettävästi. Mutta sielläkin on epäselvää, ovatko lait tästä edempänäkin prioriteettijärjestyksessä.

Molempia osaamisalueita tarvitaan myös avoimen julkaisemisen hallinnassa. Lisenssit ovat osa tekijänoikeuksia, eivätkä ne täysin hahmotu ilman ymmärrystä tekijänoikeuksista ja esim. niitä koskevasta lainsäädännöstä. Siten tekijänoikeudet tulisi lisätä myös tänne.

Tarkoittaako ”kustannuskentän tunteminen” kuvassa kustannusalan tai kustannustoiminnan tuntemusta? Sanavalintaa olisi eduksi täsmentää. ”Julkaisukanavien hallinta” tarkoittanee julkaisukanavien tuntemusta.

Tekijänoikeuksien ja sopimusten hallinnan resurssi on myös ymmärrys kustannus- ja julkaisutoiminnasta. Vastuullisia valintoja ja sopimuksia on vaikea tehdä ilman tätä resurssia.

Tieteen julkaisu- ja kustannustoiminta tulisi tunnistaa tutkimuksen keskeiseksi infrastruktuuriksi ja tavoitella tätä.

2.8.3 Kyvykkyudet tutkimusjulkaisujen avoimen saatavuuteen, 2.8.3.1 Tavoite 1: uudet tieteelliset artikkel- ja konferenssijulkaisut ovat välittömästi avoimesti saatavilla: Täältä puuttuvat kotimaisten tieteellisten lehtien näkökulma ja avoimuuden edellytykset. Tekstin suhde kommentoitavaksi lähetettyihin kuviin ja lomakkeen kysymyksiin on paikoitellen epäselvä.

2.8.3.2 Tavoite 2: Tieteellisten julkaisukanavien ja julkaisujen kokonaishinnat ovat läpinäkyviä ja julkisia. Kotimaiset lehdet ovat mukana tässä kohden, mutta tällaista ei voi yksipuolisesti vaatia ja ohjausdokumenteissa edellyttää loukkaamatta toimijoiden perusoikeuksia. Tästä voitaneen neuvotella esim. ehtona tulevaisuuden rahoitusmallissa, mutta se on eri asia.

2.8.3.3 Tavoite 3: uusille tutkimusjulkaisuille CC-lisenssi turvaamaan tutkijan oikeuksia. Tämä tavoite on toki osa jo läpi runnottua avoimuuden julistusta, mutta lisenssin valinta on kunkin kustantajan ja tekijän oma ja yhteinen päätös, joka perustuu sopimukseen. Oikeudenhaltijoille ei voi sanella lisenssivalintoja heidän sopimusvapauden kaltaisia perusoikeuksiaan loukkaamatta. Asetelmaa hankaloittaa esim. yliopistotyöntekijöiden yleistyvä tapa vaatia työntekijöidensä oikeuksia itselleen työsopimuksen solmimisen tai hankitun projektirahoituksen käytön johtamisen ehtona. Arkkitehtuuri toistaa tässä yksisilmäistä, vain osassa tiedeyhteisöä hyväksyttyä linjausta, joka omaksuttiin kiireellä ja kritiikittä vaikutuksia arvioimatta ja suomalaiseseen toimintaympäristöön mukauttamatta.

2.8.3.4 Tavoite 4. Kansallinen välittömän avoimuuden julkaisumalli
Kansallinen ylhäältä alaspäin sanelu yksi sopii kaikille -malli on omiaan loukkaamaan tekijöiden ja kustantajien perusoikeuksia. Tämä voi soveltua niille tiedelehdille, joita kustantava tiedeseura haluaa julkaista avoimesti. Tätä kohtaa olisi siis hyvä täsmentää niin, että asia koskee vain tähän halukkaita toimijoita, ei kaikkia.

2.10.1 Toiminnalliset kyvykkyudet ja resurssit: Kustantamislaitoksissa ei mainita rahoitusta/resurssointia. Se olisi kuitenkin tärkeä lisä, koska ilman sitä ei tapahdu minkäänlaista kustantamista.

Laatikoiden tekstit hyötyisivät huolellisesta oikoluvusta.

5.3. Ydinkyvykkyysresurssit

”Ydinkyvykkyudet ovat välttämättömiä ja usein pysyviä. Ne ovat keskeistä AVOTT-osaamista.”

Julkaisujen ja oppimateriaalien kaupallistamisessa tarvitaan ymmärrystä tekijänoikeuksista, joiden alle lisenssit kuuluvat. Tekijänoikeudet, kuten ydinkyvykkyydetkin, ovat ”välttämättömiä ja usein pysyviä”, eli ytimessä myös tavoitevuonna 2030. Kuva 11 vaikuttaisi olevan ristiriidassa tekstin kohdan 2.3. kanssa, jossa tekijänoikeuslain merkitys on tunnistettu kiitettävästi.

Onko joku resursseista mielestäsi liitetty väärään kyvykkyyteen?

5.4. Hallintokyvykkyyksien resurssit

”Toiminnan orgnaisoisemisessa ja kehittämisessä olevia kyvykkyyksiä.”

Kuva 12

Laajaa ja syvällistä ymmärrystä tekijänoikeuksista, sopimuksista ja julkaisujen käyttöehdoista lisenssivaihtoehtoineen tarvitaan myös hallinnossa.

Tekstit hyötyisivät oikoluvusta.

5.5. Strategisten kyvykkyyksien resurssit

”Kyvykkyydet, joilla muutetaan ja ohjataan AVOTT-kenttää avoimemmaksi ja vastuullisemmaksi. Näillä allokoidaan resursseja. Nämä saattavat myös tuottaa uusia kyvykkyyksiä. Esimerkiksi kokonaisarkkitehtuurikyvykkyys, jonka avulla pyritään muuttamaan muita kyvykkyyksiä kohti linjauksissa määritellyn vision edellyttämiä kyvykkyyksiä.”

Kuva 13

Jotta AVOTT-kenttä olisi nykyistä vastuullisempi tavoitevuonna 2030, laaja ja syvä ymmärrys tekijänoikeuksista, sopimuksista ja julkaisujen käyttöehdoista lisenssivaihtoehtoineen tulisi tunnistaa strategiseksi kyvykkyydeksi viimeistään nyt. Ilman tätä ymmärrystä on vaikea hahmottaa valintojen vaikutuksia, eli esimerkiksi sitä, mitä esimerkiksi resurssien allokoinnista tai tiettyjen käyttöehtojen valintaan painostamisesta seuraa ruohonjuuritasolla. Isoja, kauaskantoisia päätöksiä ei tule tehdä puutteellisten tietojen ja ymmärryksen varassa. Riskien ehkäisemiseksi toimintatilan väljyyden ja valintojen tasaveroisuuden turvaaminen olisivat eduksi.

6 Palvelut

Julkaisujen ja teosten avoimuutta edistävät palvelut, kuva 14

Julkaisut ja teokset -palvelualueelle olisi eduksi lisätä julkaisu- ja kustannuskentän sekä julkaisuprosessien tuntemuksen tuki tai sanoa tämä selvemmin ”julkaisemisen tuki tutkijalle” -kohdassa. Tutkijoilla on usein puutteita tässä osaamisessa, joka tulisi priorisoida. Esimerkiksi tuki tieteelliselle kirjoittamiselle ja kielentarkastus eivät auta, mikäli kirjoittajalla (tai kouluttajalla) ei ole ymmärrystä siitä, mihin kanavaan hän kirjoittaa ja mitä se edellyttää.

Visuaalisen viestinnän tuki on oma erikoisalueensa, jonka tukemisen voi odottaa parantavan tutkija-kirjoittajien taitoja ja mahdollisuuksia julkaista haluamissaan kanavissa.

Eduksi olisi tunnistaa myös julkaisujen ja teosten näkyvyyden edistämiseksi tarvittava tuki. Esimerkiksi tutkijoiden media- ja viestintäosaaminen on usein puutteellista ja tulosten yleistäminen tarpeettoman vaikeaa.

Tukea suunniteltaessa tulisi varmistaa, että sen toteuttajat ymmärtävät myös kansainvälisen ja kansallisen tekijänoikeudellisen toimintaympäristön erot ja sen, miten erilainen lainsäädäntö vaikuttaa julkaisu- ja kustannustoimintaan ja sopimuskäytäntöihin. Tavoiteltu vastuullisuus toteutuu tarjoamalla tekijöille mahdollisimman kattava ymmärrys toimintakentästä, sen vaihtoehtoista ja valintojen vaikutuksista.

Tiedonhankinnan tuki, po. tiedonhankinnan tuki (toistuu kuvassa 18). Dokumentti hyötyisi huolellisesta oikoluvusta.

7 Prosessit

Kuvat 15a & 15b: Läpileikkaavat palvelut prosesseineen, osat 1-2

Kuva 16. Vastuullisen arvioinnin palvelut prosesseineen

Kuva 17. Tutkimusaineistojen ja -menetelmien palvelut prosesseineen

7.4. Tutkimusjulkaisujen ja teosten palvelujen prosessit (kuva 18)

3.4.2. Millä perusteella taulukon osat on järjestetty? Kestävä teknologinen ja rahallinen tuki infralle esimerkiksi on painoarvoltaan aivan asialistan kärjessä suhteessa vaikkapa tiedonhankinnan tukeen. Toimivuuskaan ei näytä olevan järjestämisen kriteeri.

3.4.2. Julkaiseminen ja kustannus. ”Palvelu tarjoaa nopean ja helpon julkaisemisen.” Onko tarkoitus siirtyä laadultaan huomattavasti vaihtelevien laitosten aikaan esimerkiksi kirjastojakelijan tarjoamien palvelujen voimin? Trendi on, että yliopistot ja tutkimuslaitokset sulkevat kustantamojaan ja vaikeuttavat tutkijoiden pienkustantajille tekemää vapaaehtoista asiantuntijatyötä. Kirjoittajan työnantajasta riippumattoman kustantajan asiantuntijatyö on kriittinen puolueeton laadunvarmistaja, jonka ohittaminen on ristiriidassa dokumentissa ilmaistujen vastuullisuuden ja laadun tavoitteiden kanssa.

3.4.2. Rinnakkaistallentamista ajatellaan dokumentin taulukossa vain organisaatioiden tarjoamana palveluna tekijöille, mikä osaltaan heijastaa koko arkkitehtuurissa vallitsevaa yksipuolista näkökulmaa. Eduksi olisi tunnistaa myös kotimaisten kustantajien panos, jonka ansiosta järjestelmä toimii hyvin: valtaosa niistä sallii rinnakkaistallentamisen, usein kustantajan viimeistelemässä asussa, eli käytännössä osallistuu myös järjestelyn kustannuksiin, koska käyttäjälle ilmaisen avoimuuden rahoitus on ratkaisematta.

Sama näkökulma toistuu koko taulukossa ja sivuuttaa kokonaan kustantajien ja käyttökorvausjärjestelmän tarjoaman tuen esimerkiksi käännöksille ja kielenhuollolle. Työ tehdään yhdessä kirjoittajien kanssa. Lisäapu toki on tervetullutta. Ollakseen hyödyllinen ja sitouttaakseen kenttää arkkitehtuurin tulisi kuvata selvemmin

koko kenttää ja tavoittaa todellisuuksia myös laatijoidensa välittömän kokemusmaailman ja piirin ulkopuolelta.

Tiedonhankinnan tuki > tiedonhankinnan tuki (toistuu kuvassa 14)

Kuva 19. Oppimisen ja oppimateriaalien palvelut prosesseineen

3.4.4. Taulukkoa vaivaa sama suppea näkökulma kuin taulukkoa 3.4.2. Tunnistettakoon, että kotimaiset kustantajat ovat merkittäviä avointen oppimateriaalin tuottajia. Kustantajien ja tekijöiden yhdessä toteuttama, usein vertaisarvioinnilla laadunvarmistettua prosessi tuloksineen tulisi huomioida dokumentissa, joka kuvaa tässä kohden nykytilaa ja ohjaa tulevaa toimintaa. Yliopistojen ja korkeakoulujen tukipalvelut tuskin jatkossakaan ylittävät kotimaisten kustantajien ja tekijöiden yhteistyön prosessin laatua. Olisikin eduksi pohtia (jo pelkästään kustannustehokkuuden näkökulmasta), kuinka yhteistyötä voitaisiin tiivistää. Etu olisi yhteinen.

Kuva 20. Osallistavan tieteen palvelut prosesseineen